

FRANCE BEVK
(1890–1970)

SAŠA VUGA

*Primorcem je bil igla na kompasu**

Letos se spominjamo strnjenih obletnic, 110. rojstva in 30. smrti, primorskega patriarha – pisatelja Franceta Bevka. Lani sem zapisal: Prvič sem ga srečal jeseni 1936. Z očetom sva šla na lov proti Modréjcam. Preletale so naju shirane snežinke. S klanca se je zrisal mož v dolgem sivem plašču. Gledal je dol. Negiben. Na Sočo. France Bevk, je oče zašepetal, iz ječ so ga spustili. Kaj pa je ukradel? sem vprašal. Suh, gorjup očetov vzdih: Oh, nesrečni Bog! Potlej sta prižgala. Se zakadila v tih pogovor. Vse bolj potihoma sta govorila. Snežinke so ju tiho pudrale. Od Soče gor pa vse redkejši klici divjih rac. In – mráz.

* Beseda s slavlja pred pisateljevo rojstno hišo v Zakojci (16. 9. 2000).

Bevk je bil glavni, najbolj nepogrešljivo vsestranski kulturni delavec v tistih tako uropanih primorskih dneh, ko je že oguljen slovenski molitvenik bil visoka literatura. Pomnimo klasičnega pričevalca *Kaplana Martina Čedermaca*. Ali trilogijo *Znamenja na nebu*, ki svoje sporočilo odkrije šele pozornemu bralcu. Ko so drugi bežali v Ljubljano, se je Bevk odpravil iz Ljubljane. Z udobnega uredniškega mesta. Naravnost v fašistične kremplje – zakaj zavedal se je, kako krvavo ga Primorska, do dna ponižana, potrebuje. Za naše, na vsakršno smrt obsojene ljudi je Bevk bil, rad ponavljam – božji dar. Več je moral plačevati cesarju kot Bogu. Ta cesar pa je bil zahrbtn. Neumen. In grob. Bil je čas najbolj barbarskega protislovenskega divjanja najbanalneje italijanske oblasti. Čas, da je slikar Tone Kralj v krvnikih, ki mučijo svetega Vida v starodavni šentviškogorski cerkvi, rablju narisal Mussolinijevo lobanjo. In štrlečo, žabasto čeljust. Tako do konca črn čas, da so se celo domoljubni duhovniki, zaradi odvratne igre fašistoidnih škofov, zlasti tržaškega Santina in goriškega Margottija, povezali v *Zbor svečenikov svetega Pavla*. In trdno zvestobo slovenstvu zapečatili z zarotniško prisego: *Usque ad martyrium!* Do mučeništva.

Naši ljudje so hrepeneli, da bi bili po človeški in civilizacijski podobi enaki drugim. Potiskali pa so jih v strašen nič. V letih 1918–1943 so nam pokončali vse. Do zadnje čitalniške bukvarne. Zato je Bevk (zares ob sleherni priložnosti) ponavljal: *V vsako, prav v vsako primorsko hišo družinsko knjižnico!* Slovenska zavest se je zatekla k sveči. V mrak katakomb.

Ne pozabimo: italijanski okupator nam je do leta 1943 uničil najmanj tri bleščeče razumniške rodove: rod Srečka Kosovela, rod Klementa Juga, rod Stanka Vuka. Ni potrebna velika domišljija, da bi uganili, kaj bi, samo ti trije rodovi, položili dobrega v zakladnico našega duha.

In – *letos je natanko sedemdeset let od mučeniških smrti pri Bazovici.*

Koliko jermenov, telesnih, dušnih, vsakršnih, so našim prednikom izrezali na primer od leta 1000 naprej. Vzemimo samo tolminske puntarje, ki so leta 1714 viseli, z odrezano desnico, z odsekano glavo, z razžarjenimi kleščami oščipani, razčetverjeni, pri štirih vratih goriškega mesta. Kaj so storili tako zelo hudega za tako grozljivo smrt? Pravzaprav malo. Pravzaprav – skoraj nič. Samo: hoteli so se upreti krivici. Rekel sem *hoteli*.

Bog ne daj, da bi primorskim ljudem kdaj ugasnil zgodovinski spomin. Preveč pozabljamo, kaj so počeli z nami – tudi tu, na Bevkovih tleh.

Ob ljutomerski taborski slovesnosti je predsednik naše Akademije, doktor Francè Bernik, poudaril, kako nam je od zmeraj nagajal čut za skupnost: zmeraj da smo se počutili kvečjemu *Slovenec – Slovenci ne*. In da se moramo vendar že trdno čutiti eno: *narod*. Sicer da nas bo zgodovina enkrat za vsakokrat odpihnili. Svete besede – naj ga dopolnim: Ne pod Kaligulo ali pod enako norim Neronom, temveč avgusta 1942 je visoki komisar poslal iz bele Ljubljane v Rim natanko tole: *Vprašanje slovenskega naroda se lahko reši po enem od naslednjih načinov: 1. da ga uničimo, 2. da ga razselimo, 3. da ga povsem asimiliramo. Moramo se samo odločiti za smer, ki jo bomo ubrali.*

Po treh pretresljivih letnicah v tem stoletju, 1915, 1941 in 1991, slovenski človek ni več pripravljen biti to, kar je svoj čas bil. Ni več, navkljub nekaterim sprevrženim, parazitskim fantazijam. Vendar – danes, ko skoraj vsak večer gledaš behavost, rokovnjaštvo, burkaštvo v slovenskem političnem življenju, se vprašaš s Francetom Bevkom in njegovimi sotrpini: Ali se je za take in podobne ljudi izplačalo trpeti? Danes nas uničujejo razpuščenost, nepoštenost, prepir, presitost. Nikdar ni naš človek bil sit kruha – danes je presit belega kruha. Ali je zato tako? In kako bo v prihodnje? Jezdec apokalipse namreč čakajo za prvim ovinkom. Tristo let pred našim štetjem je neki kitajski general zapisal: Če ne moreš zlomiti sovražnika, ga počasi tako obdeluj, da bo v sebi zgnil. Se v sebi zasmradil. Ker smo že pri smradu: Iz Trsta se grdo širi glas, da je lovopusta konec. In da se bodo na jesen spet začele brakade proti Slovincem. Gospodje fašisti očitno solidno vedo, kako je tu pri nas marsikaj – bolno. Ali mora res Hanibal spet pozvoniti pri Postojnskih vratih? Če bomo tako nespoštljivo delali na primer z našo preteklostjo, se nam utegne zalomiti po reku znanega francoskega popevkarja Charlesa Aznavourja, ki je iz svojih trpkih (armenskih) izkušenj opozarjal: *Nesreče so kot Turki – spotoma se, nepričakovano, hitro lahko vrnejo!*

Mar ni neki angleški zgodovinar, z mislijo pri letih 1918 in 1945, rekel, da Slovenci izgubimo vsakega pol stoletja eno tretjino svojega ozemlja?

Ponavljam: Kdor premišluje o žrtvah, ki smo jih morali prestati za svojo pokončnost, naj z dobro mislijo poroma k njim, ki so se razdajali, da smo kljub pasjim dnevom tega tisočletja še tako tu. K njima, ki sta pisala *Brižinske spomenike*, ta žlahtni list evropskega pismenskega dokumentarija – zakaj če listamo po zgodovini: Vsakič ko nam je grozila smrt, je milostna usoda poskrbela za rešnika. Za vélikega Trubarja, na primer, da bi nas poklical *Slovinci*. Za Dalmatina, da bi nam odprl biblijo. Za Prešerna, čudežnega – da bi se ovedeli spet sebe. Za Maistra, da bi nas obranil. Kar je storil ta vojak, stori le pesnik, zakaj vojak si ne bi upal. Si lahko zamislimo Slovenijo brez Maribora? Za Gregorčiča – ali je slutil, da je s pesmijo dajal orožje, ki bi brez njega v dantejevskem krogu od 1918 do 1945 Primorci klénili? Ne vem, ali so ob liri pevca v davnih časih res rasla mesta – vem pa, da smo s Simonom Gregorčičem rasli, in tudi zrasli, mi. Da je iz krhke lirike tega nežnega poeta zrasla nič manj kot junaška brigada. Gregorčičeva. Saj pomnimo tista dva stiha: *Takrat se spomni, bistra Soča, kar gorko ti srce naroča* – ponižani, bolni Simon Gregorčič ni slutil, kako si bodo valovi njegove Soče nadelili ime: gregorčičevci. In kako bodo (kot jim je vroče naročal v svoji pesnitvi) pogoltnili, raztrgali, na primer v Trnovem nad Gorico, morilsko, roparsko fašistično svojat bataljona *Fulmine*. In poskrbela je, ta milostna usoda, za pravljичnega Janka Premrla iz Podnanosa, primorskega Siegfrieda (ki nam ga danes nekakóve bolne dušice kanijo vzeti iz srca. Vendar če hočeš komu kaj vzeti iz srca, mu moraš najprej vzeti srce) – si lahko mislimo Slovenijo brez Primorske?

Za Bevka v naših razmerah velja, kar je Alazraki rekel ob Borgesovi smrti leta 1986: *Ne pretiravam, ko trdim, da bi bil zemljevid literature 20. stoletja brez njegovega imena nepopoln*. Jaz dodajam: Bevk je bil kompasna, orientirna igla, ki so po njej Primorci ravnali korak. Ko je na primer odšel iz goriških ječ, 53-leten gospod, naravnost v partizane, so ljudje vedeli: Če je Bevk tam, potlej tudi zame ni nobene druge poti! Koliko svetlih mož, ki nas odtlej duhovno krepijo kot narodovi svetniki mučeniki, nam je barbarski okupator pomagal dati med letoma 1915 in 1945. Kaj bi našteval, vsi jih dobro poznate: Od Ferda Bidovca do Simona Kosa – kljub deklarirani pobožnosti namreč Slovenci še nimamo célostno deklariranega priprošnjika. Zato pa smo imeli nje, ki jih lahko v hudih stiskah vzdignemo za vzornike v svoj oltar. Prav ti so večkrat naredili večji čudež kot svetnik iz pratike. Zato smo vendarle *na svoji zemlji*, kot se reče, *svoj gospod*. Ponajvečkrat pozabljamo, da naši dedje, naši očetje to še niso bili.

Vendar – kako naj bo beseda Bevku v čast in v zahvalo praznična, če pa se tudi v letu novega stoletja dela na Primorskem greh? Od vseh kankanskih pen in rajanja krog zlatega teleta bi potrebovali krik iz pridige dominikanca Girólama Savonarole, ne pa ubogega, zlomljivega peresa slovenskega pisatelja. Zato bi ponovil, kar sem ondan poudaril v Novi Gorici: na Primorskem povsod imamo bedna ukrajinska gnezda. Pa *Casinó. Paradiso. Magnifica*. In *Maestosa* v Lipici. Nimamo pa več, na vsem Primorskem, ene same trdne, ugledne slovenske založbe. Kaj založbe – ene trdne, ugledne slovenske knjigarne! *Paradiso. Magnifico. Maestoso*. Mene je sram: tigrovci so v snegu do vratu, z dvema samokresoma v rokah, sèm čez tovorili nahrbtnike s slovensko knjigo. Drugi so, v drugi vojni, z Vipavskega nosili bale dobrega papirja strmo gor v cerkljanski hrib, da bi, Prešernu v čast, po bibliofilsko stiskali *Zdravljico*. Danes, ko imamo vse, od izobilja do Prešerna na slovenskih bankovcih, spet ne bi mogli na Primorskem založiti, kot v ogabnem italijanskem petindvajsetletju, recimo Bartolov roman *Alamut*. Ali Prežihov *Doberdob*.

In – v tisoč letih se je, kot v Postojni kapnik, delal ta naš lepi jezik. Kako pa delamo današnje dni mi z njim? Saj kdaj prisluhnete, samo na primer, jecljanju iz tako imenovanega parlamenta? Sramota. Ta jezik – jezik za najmanj 150 milijonov duš! Se Bog zares v hitrici ni zmotil, ko je z njim oblagodaril dva milijona nehvaleznih, vseenostnih, vnémarnih ljudi? Saj v tem jeziku pojejo povsem enako *Iliada* kot Vergil. Kot epohalne Avguštinove *Izpovedi*. Kot vampaste, pomijaste Villonove margotke. V njem so Anonímovi *magistri* naši enako bliskaste budale kot v izvirniku – v *Pismih mračnjakov*. Z njim še *Hamlet* nekako postane ljudska igra, naš. Profesor Merkù je s *Slovenskimi plemiškimi pismi* dokazal (500 let pred njim pa Žiga Herberstein, pisec znamenitih *Rerum Moscoviticarum*), da slovenščina ni bila jezik samo Matičkov in Mick, kot nam je razlagal kakšen zaslužni profesor. Marveč tudi učenjakov. Graščakov. Dvorjanov. In – diplomatov. Kjer jezik sahne, tam bo s časom usahnilo vse. Ker ne vemó za njih besedo, ne vémó za briljanco Etruščanov. Za

Ilire. Za sosede v Furlaniji – Pavel Diakon je *Historijo Langobardov* namreč spisal v latinščini. Ti narodi nas nemi, kot izpuljenih jezikov gledajo iz mraka gor. Poznamo pa Egipt. In kar spodobno Grke in Latince.

Mimogrede: poročajo, kako se vsak analfabet na Grškem trmasto ima za Aristotelovega pravnuka. Pri nas pa slišim z Brezij, kako je Cankar: No, tako tako pisatelj. Čez teden dni spet, o Prešernu: No, tako tako poet – Shakespeare, nak, Shakespeare pa Prešeren prav gotovo ni! Ob teh primerih primerjalnih književnih ocen bi skromno sklenil: *Prešeren je za nas veliko več kot Shakespeare*. Brez Boccaccia, Cervantesa ali Balzaca bi Slovenci (kulturno) preživeli. Brez Prešerna, Cankarja pa ne. Primorci brez Gregorčiča: Nikakor ne! Vzemi narodu sred črnih preizkušenj pesnika, vzel si mu srce. Zgodovina opominja: Kdor nam je poslednjih 500 let ugašal dušo (pa telo, menda) – ta nam je vsakokrat najprej poskusil ugasiti pesnika. V maternem jeziku je shranjeno vse. Brez tega jezika bomo lahko polakiran rezervni del – original pa ne! Brez mučenikov in brez pevcev vidcev je narod kvečjemu pokorna čreda. Ne pozabimo na Mussolinijevo pismo Grazioliju leta 1942 v Ljubljano: *Pobijajte razumnike – zakaj narod brez pastirjev je le trop neumnih ovc*.

Na kratko in danes in tu, v Zakojci – ali kot je rekel Goethe: Kdor hoče pesnika razumeti, mora iti v pesnikovo deželo. Pa ne zato, da bi njegovo delo razumel. Temveč zato, da bi ga bolje razumel. Naj nam bo torej, kot vse doslej, ta véliki Slovenec, France Bevk, za vzor, da ne bi pozabili korenin. Da ne bi pozabili včerajšnjega dne – pozabili bi na sebe. Naj nam bo ta bojevnik iz Zakojce zgled, kako je treba čvrsto in pogumno stopati v prihodnost. Danes namreč nekateri spet pridigajo, da se Primorci ne bi smeli upreti, ker je to za nas pregrešno. Ker je to za nas Bogu posebno nevšečno. Ker je to za nas v nesrečo – upirali smo se vendar samo zato, da bi stopili iz nesreč, ki so več kot tisoč let iz dneva v dan kot blazna zver razsajale po našem narodu. Upirali kot Spartak. Kot Matija Gubec – do današnjih dni, naj ponovim za vélikim Prešernom, *samo krvavi punt poznamo*. Smo pa edinole zato še tu. In verjemite, kogar včasih daje malodušje: tudi bomo – tudi bomo tu.

Za konec in danes in tu pa: zadnjih 500 let se je v naši kulturi nabralo veliko ljubezni do nas. Kakšno dragoceno dediščino so nam, ob vseh drugih plemenitih, svobodoljubnih ljudeh, zapustili slovenski razumniki. In prvi med njimi – slovenski pisatelj, akademik France Bevk. Bodimo je vredni. Znajmo in hotimo ji ljubosumno prisluhiniti. In pazimo, da bomo z njo zmeraj varčno, skrbno in razumno ravnali – po svetopisemski priliki o talentih.